

میراثِ حوزهٔ اصفهان

دقرچهاردهم

(ویژهٔ برنامهٔ مابین حکیم ملا اسماعیل خاتون آبادی)

۱۳۰۱-۱۱۱۶ ه.ق

به اهتمام

محمد جواد نورمحمد (پنچان)

مرکز تحقیقات رایانه‌ای حوزهٔ علمیهٔ اصفهان

سرشناسه : نورمحمدی، محمدجواد، ۱۳۴۷-
 عنوان و نام پدیدآور : میراث حوزه اصفهان، ج ۱۴، محمدجواد نورمحمدی (پیچان).
 مشخصات نشر : اصفهان: حوزه علمیه اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه‌ای، ۱۳۹۸.
 مشخصات ظاهری : ۱ ج. ۶۰۰ ص.
 شابک : ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۶۱۴۶ - ۷۹ - ۹
 وضعیت فهرست نویسی : فیپا
 موضوع : اسلام، فلسفه اسلامی، متون قدیمی تا قرن ۱۴.
 شناسه افزوده : نورمحمدی، محمدجواد، ۱۳۴۷ - گردآورنده
 شناسه افزوده : حوزه علمیه اصفهان . مرکز تحقیقات رایانه‌ای
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۳ م ۳ س ۱۱ / BP
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۰۴
 شماره کابشنای می : ۳۶۳۲۲۶۰

میراث حوزه اصفهان / ج ۱۴

به اهتمام : محمدجواد نورمحمدی (پیچان)
 پژوهش : بخش احیاء تراث مرکز تحقیقات رایانه‌ای - حوزه علمیه اصفهان
 ناشر : انتشارات مرکز تحقیقات رایانه‌ای حوزه علمیه اصفهان
 نوبت چاپ : تابستان ۱۳۹۸
 چاپ و لیتوگرافی : کوثر
 شمارگان : ۱۰۰۰
 قیمت : ۸۵۰۰۰ تومان

مرکز پخش : اصفهان - خیابان شهید مطهری - ابتدای خیابان اردیبهشت
 مرکز تحقیقات رایانه‌ای حوزه علمیه اصفهان

E-mail: info@hozeh.org

www.hozeh.org

تلفن: ۵-۳۱-۳۲۳۴۳۶۱۰

دورنگار: ۳۲۳۴۳۶۱۰ (داخلی ۹)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	سخن دیر هدايش
۲۱	مقدمه
۳۱	شطری از احسن حکیم الهی ملا اسماعیل خاتون آبادی
۳۱	تولد و تحصیلات
۳۳	والدین
۳۴	فرزندان
۳۴	ورود به اصفهان
۳۵	مهاجرت به خاتون آباد
۳۶	بازگشت خاندان خاتون آبادی به اصفهان
۳۶	شاگردان و راویان
۳۷	امامت مسجد شاه
۳۷	وفات و مدفن
۳۸	آثار و تألیفات
۴۳	مدرس خاتون آبادی از نگاه علما و محققان

تفاسیر چهارگانه جمعه، منافقون، تغابن و طلاق

۴۷	مقدمه تحقیق
۴۹	معرفی منابع اصلی آثار تفسیری خاتون آبادی
۵۰	تفسیر مجمع البیان
۵۱	تفسیر تبیان شیخ طوسی
۵۲	تفسیر کشاف

- تفسیر کواشی..... ۵۳
- تفسیر مفاتیح الغیب فخر رازی..... ۵۴

تفسیر سورة جمعه

تصحیح و تحقیق: محمد جواد نور محمدی (بیجان)

- وجوه نامگذاری روز جمعه به جمعه..... ۶۱
- وجه اول..... ۶۱
- وجه دوم..... ۶۳
- وجه سوم..... ۶۳
- علت نامگذاری سورة جمعه..... ۶۴
- مدنی بودن این سور و تعداد آیات آن..... ۶۴
- فضیلت سورة جمعه..... ۶۵
- فضیلت سورة جمعه از دیدگاه امام حسین (علیه السلام)..... ۶۶
- وجوب و استحباب سورة جمعه و سوره در نماز جمعه..... ۷۴
- تفسیر آیه (۱): ﴿يَسْبِغُ لَكَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكُ﴾..... ۷۵
- لطیفه ای در معنی تسبیح..... ۷۶
- تفسیر آیه (۲): ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ﴾..... ۷۷
- تفسیر آیه (۳): ﴿وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾..... ۸۱
- تفسیر آیه (۴): ﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ﴾..... ۸۳
- تفسیر آیه (۵): ﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا﴾..... ۸۵
- تفسیر آیه (۶): ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنْكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ﴾..... ۹۰
- تفسیر آیه (۷): ﴿وَلَا يَتَمَنَّوْنَ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ﴾..... ۹۱
- تفسیر آیه (۸): ﴿قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفَرَّوْنَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ﴾..... ۹۲
- تفسیر آیه (۹): ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾..... ۹۵

- نظر مؤلف در باب وجوب نماز جمعه ۱۰۴
- تفسیر آیه (۱۰): ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا﴾ ۱۰۶
- تفسیر آیه (۱۱): ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا﴾ ۱۱۰
- شان نزول آیه یازدهم: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا﴾ ۱۱۰
- منابع تحقیق ۱۱۵

تفسیر سورة منافقون

تصحیح و تحقیق: مجتبی عابدینی

- تفسیر آیه (۱): ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ﴾ ۱۲۵
- شان نزول ۱۲۵
- خبر غیبی پیامبر ﷺ بر عبد الله بن ابی ۱۳۱
- افشاء کذب عبدالله بن ابی ۱۳۲
- فایده جمله ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ﴾ در سطر ۱۳۵
- تفسیر آیه (۲): ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ﴾ ۱۳۶
- تفسیر آیه (۳): ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا﴾ ۱۳۷
- تفسیر آیه (۴): ﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تَعَجَّبْتَ أَجْسَامَهُمْ﴾ ۱۳۹
- شان نزول ۱۴۰
- تفسیر آیه (۵): ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّازُوسَهُمْ﴾ ۱۴۳
- تفسیر آیه (۶): ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ ۱۴۴
- تفسیر آیه (۷): ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ﴾ ۱۴۵
- تفسیر آیه (۸): ﴿يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ﴾ ۱۴۷
- اقسام عزت ۱۴۹
- تفسیر آیه (۹): ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ﴾ ۱۵۰
- تفسیر آیه (۱۰): ﴿وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِي أَحَدَكُمْ﴾ ۱۵۱

تفسیر آیه (۱۱): ﴿وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ﴾..... ۱۵۴

منابع تحقیق..... ۱۵۷

تفسیر سوره تغابن

تصحیح و تحقیق: محمود صادقی خرم آبادی

مکی یا مدنی بودن سوره تغابن..... ۱۶۱

تفسیر آیه (۱): ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ﴾..... ۱۶۲

تفسیر آیه (۲): ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ﴾..... ۱۶۴

تفسیر آیه (۳): ﴿خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ﴾..... ۱۶۸

تفسیر آیه (۴): ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ﴾..... ۱۷۰

تفسیر آیه (۵): ﴿لَمْ أَتَكُمْ أَنْتُمُ الَّذِينَ كَفَرْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهُمْ﴾..... ۱۷۲

تفسیر آیه (۶): ﴿ذَلِكَ بِمَا كَانْتُمْ تَعْمَلُونَ رُسُلَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾..... ۱۷۲

تفسیر آیه (۷): ﴿زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنَا يُعْمَلُ فُلٌ يَلِي وَرَبِّي لَتُبْعَثُ﴾..... ۱۷۵

تفسیر آیه (۸): ﴿فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ نَبِيٍّ الَّذِي أَنزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾..... ۱۷۶

تفسیر آیه (۹): ﴿يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ تَغَابِنِ﴾..... ۱۷۸

تفسیر آیه (۱۰): ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا﴾..... ۱۸۱

تفسیر آیه (۱۱): ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ﴾..... ۱۸۱

تفسیر آیه (۱۲): ﴿وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا يَضِلَّ﴾..... ۱۸۴

تفسیر آیه (۱۳): ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾..... ۱۸۵

تفسیر آیه (۱۴): ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا﴾..... ۱۸۶

شان نزول آیه چهاردهم..... ۱۸۶

تفسیر آیه (۱۵): ﴿إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾..... ۱۸۹

تفسیر آیه (۱۶): ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لَأَنْفُسِكُمْ﴾..... ۱۹۰

تفسیر آیه (۱۷): ﴿إِنْ تَقْرَضُوا مِنَ اللَّهِ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ﴾..... ۱۹۴

تفسیر آیه (۱۸): ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾	۱۹۵
منابع تحقیق	۱۹۷

تفسیر سورة طلاق

تصحیح و تحقیق: محمد جواد نور محمدی (بیجان)

مقدمه تفسیر سورة طلاق	۲۰۳
تفسیر آیه (۱): ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾	۲۰۴
حکم رخصه و تکلیفی طلاق زن حائض	۲۰۷
اقسام سده	۲۱۴
تفسیر آیه (۲): ﴿ذَا بَلَغَ الْبُلُغَ فَاْمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾	۲۲۱
اختلاف قرائات در «بَالِغٌ»	۲۲۱
تفسیر آیه (۳): ﴿وَاللَّانِي يَنْسَى مِنْ الْمَحْضِ مَنْ نِسَانِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ﴾	۲۲۸
تفسیر آیه (۴): ﴿ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ: فَلْيَتَّقِ اللَّهَ يَكْفُرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ﴾	۲۳۳
تفسیر آیه (۵): ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَحَنْتُمْ مِنْ بُحَائِكُمْ وَلَا تُضَارَّوهُنَّ﴾	۲۳۴
نقحه حامل یا حمل	۲۳۸
تفسیر آیه (۶): ﴿لِيَنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُفِقْ﴾	۲۴۱
تفسیر آیه (۷): ﴿وَكَايْنٍ مِنْ قُرْبَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ: لَنُجَسِّنَاكِ حِسَابًا شَدِيدًا﴾	۲۴۲
تفسیر آیه (۸): ﴿فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا﴾	۲۴۴
تفسیر آیه (۹): ﴿أَعِدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَانْفِقُوا اللَّهُ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ﴾	۲۴۵
تفسیر آیه (۱۰): ﴿رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ﴾	۲۴۶
تفسیر آیه (۱۱): ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾	۲۵۱
اقوال در تعداد آیات سوره	۲۵۵
منابع تحقیق	۲۵۷

التعليقات

تصحیح و تحقیق: علی کرباسی زاده اصفهانی

مقدمه تحقیق	۲۶۳
-------------------	-----

- ١- معنا و پیشینه تعلیقه نویسی..... ٢٦٣
- ٢- تعلیقات خاتون آبادی..... ٢٦٤
- ٣- بخش ها و درون مایه تعلیقات..... ٢٦٥
- ٤- مبانی تفکر کلامی و فلسفی خاتون آبادی..... ٢٧٥
- ٥- نسخه خطی تعلیقات..... ٢٧٦
- ٦- روش تصحیح متن..... ٢٧٧
- سپاسگزاری..... ٢٧٧
- تعلیقة (١): السبق إلى الإيمان..... ٢٨١
- تعلیقة (٢): الخارج ظرف لنفس الوجود..... ٢٨٣
- تعلیقة (٣): تطور الغذاء في المعدة..... ٢٨٣
- تعلیقة (٤): درجات البروج والممّدة..... ٢٨٥
- تعلیقة (٥): اقسام البري..... ٢٨٦
- تعلیقة (٦): تفسير «لأنّ المؤمن خير من عمله»..... ٢٨٧
- تعلیقة (٧): ردّ رأي ملا رجباي التبريزي في إبطال الوجود الذهني..... ٢٨٩
- تعلیقة (٨): إمكان استخراج تقويم ذوات لأذنب..... ٢٩٢
- تعلیقة (٩): شرح حديث من بلغه ثواب..... ٢٩٣
- تعلیقة (١٠): إنّ الله تعالى عالم بالجزئيات..... ٢٩٥
- تعلیقة (١١): آراء الشيخ أبو علي سينا والحكيم التبريزي في الحركة في الوضع..... ٣٠٠
- تعلیقة (١٢): رأي الشيخ في عدم التخلّف بالذات و ردّ التبريزي..... ٣٠٣
- تعلیقة (١٣): تحقيق في باب ذمّ الدنيا في الحديث..... ٣٠٤
- تعلیقة (١٤): تحقيق في معنى الحديث: «إن علم أنّ الماء لا يدخل تمت الخ» ضيق..... ٣٠٦
- تعلیقة (١٥): رأي الاستاد التبريزي في نفي التدريج في الحركة..... ٣٠٧
- تعلیقة (١٦): في معنى الملازمة بين المحالين..... ٣٠٨
- تعلیقة (١٧): إنكار الاستاد في تعلّق الحركة بالمبدأ والمنتهى..... ٣٠٩
- تعلیقة (١٨): قول الشيخ في تشريح القانون..... ٣١٠
- تعلیقة (١٩): في وجه تسميه الكعبة بالكعبة..... ٣١٢

تعلیقة (۲۰): رأي الاستاد في أنه لا إدراك إلا للمجرد	۳۱۵
تعلیقة (۲۱): في معنى الفقرة من الصحيفة السجادية: يا من لا يكدر عطاياه بالإمتنان	۳۱۶
تعلیقة (۲۲): في تفسير الآية الكريمة: ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالأَعْنَابِ﴾	۳۱۷
تعلیقة (۲۳): إن الضعف منجر بالشهرة بين الأصحاب	۳۱۹
تعلیقة (۲۴): في تفسير الآية الكريمة: ﴿هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾	۳۲۰
تعلیقة (۲۵): في معنى قول الرياضيين: إن الخطيئتين الموضوعين على التقارب لا يلتقيان	۳۲۱
تعلیقة (۲۶): في معنى قول بعض أهل الرياضي: إن ظل كل شيء مساوٍ له	۳۲۳
تعلیقة (۲۷): إله باري ليس بموجود في الخارج	۳۲۳
تعلیقة (۲۸): في معنى الفرق بين النسبة الحكمية والحكم	۳۲۶
منايع تحقيق	۳۲۹

منهاج اليقين في أصول الدين و معارج الاذهان إلى درج العرفان

تصحیح و تحقیق محمد عواد نور محمدی (بیجان)

مقدمه تحقیق	۳۳۷
نگاهی به آثار کلامی ملا اسماعیل خاتون آبادی	۳۴۰
معرفی نسخه و روش تحقیق	۳۴۵
الخطبة الرسالة	۳۴۹
شظرا من حياة المؤلف العلمية رحمه الله	۳۵۱
الشوق إلى الحج	۳۵۲
المقدمة: ضبط العلوم و ترتيبها	۳۵۷
العلم الإلهي و تقسيماته	۳۵۹
علم الرياضي و أقسامه	۳۶۰
تنقيح و إزالة تشويش	۳۶۱
تبيين على تعريف علم الهيئة و مباحثها	۳۶۲
منايع تحقيق	۳۶۷

أنموذج العلوم

تصحيح و تحقيق : سيد محمود نريمانى

٣٦٩.....	مقدمة تحقيق
٣٨١.....	المسئلة الأولى: من الهندسة
٣٨٢.....	كلام السيد الداماد رحمته الله
٣٨٣.....	رأي الخاتون آبادي رحمته الله في حلّ البحث
٣٨٣.....	المقدمة الأولى
٣٨٣.....	نقل كلام بهمنيار في التحصيل
٣٨٤.....	بيان خط المستدير
٣٨٥.....	المقدم الثاني
٣٨٥.....	نقل كلام شيخ الرئيس في الشفاء
٣٨٧.....	رأي المؤلف في هذه المسئلة
٣٨٨.....	نقل كلام الجمهور في الرواية
٣٨٩.....	المقدمة الثالثة
٣٨٩.....	المقدمة الرابعة
٣٩٠.....	كلام المؤلف في حل الشبهة في حقيقة الزاوية
٣٩٢.....	بيان اعتراض غياث الحكماء و جواب المؤلف عنه
٣٩٤.....	تقرير المحقق الدواني في شبهة الزاوية
٣٩٥.....	بيان أقليدس في تبين كلام الفاضلان
٣٩٧.....	جوابات المؤلف عمّا ذكره المحقق الدواني
٣٩٨.....	إشكال المؤلف على ما ذكره غياث الحكماء
٤٠٢.....	جواب عمّا ذكره السيد الداماد
٤٠٧.....	رد كلام السيد الداماد فيما نحن فيه
٤١١.....	جواب ما ذكره السيد في جسم التشكيك
٤١٢.....	كلام آقا حسين الخوانسارى
٤١٤.....	في أنّ الزاوية من مقولة الكيف و جوابه

صحة المقایسة بین الزاويتین وعدمها	۴۱۶
کلام المؤلف حول کلام الخوانساري في رسالة شبهة الطفرة	۴۲۱
آراء الستة في مسئلة الزاوية	۴۲۲
معنى العظم والصغر في الزاوية وما يترتب عليه	۴۳۹
حالات ثلاثة في الخطین المستقیمین باعتبار وقوع الزاوية بينهما	۴۴۰
منابع تحقیق	۴۴۵

حاشیه بر حاشیه میر سید شریف جرجانی بر کشف

تصحیح و تحقیق: محمد جواد نور محمدی (پیمان)

مقدمه تحقیق	۴۴۷
معرفی رساله حاضر	۴۴۷
الف - حاشیه الکشاف، علی بن محمد جرجانی	۴۴۸
ب - حاشیه الکشاف، مسعود بن محمد تائی	۴۴۹
ج - فتوح الغیب فی الکشف عن قناع الارب - حاشیه طیبی بر کشف	۴۵۰
د - الکشف عن مشکلات الکشاف عمر بن عبدالرحمن زوینی	۴۵۰
هـ - حاشیه میر سید شریف بر حاشیه خودش بر کشف	۴۵۱
تذکار یک خطا در معرفی رساله	۴۵۱
نگاهی کوتاه به زندگی زمخشری	۴۵۲
اهمیت تفسیر کشف	۴۵۴
شروح و حواشی	۴۵۵
نگاهی به زندگی محشی میر سید شریف جرجانی	۴۵۸
ظرافت های نگارشی دانشمندان مسلمان	۴۶۰
رساله حاشیه بر حاشیه میر سید شریف جرجانی بر کشف	۴۷۱
أن القرآن نعمة جزيلة يستحق أن یحمد علیها	۴۷۱
الجواب عن معنى الخلق به وجوه	۴۷۳
إن قلت: الموصوف بالحركة حقيقة هو المتحيز بالذات	۴۷۵
في إثبات أن كون القرآن معجزة	۴۷۷

٤٧٩.....	في بيان معنى الكلام ومن قام به الكلام.....
٤٨٠.....	معنى الكلام في اللغة.....
٤٨٢.....	في معنى التأليف.....
٤٩٠.....	إنزال القرآن للعباد نعمة جزيلة.....
٤٩٠.....	القرآن وسيلة إلى أن تدرك منه مقاصد الدينية والدينية.....
٤٩١.....	هل هذه الصفات المذكورة للقرآن تدلّ على حدوثه.....
٤٩٤.....	ردّ على المحقق التفتازاني في الردّ على الحنابلة.....
٤٩٦.....	ردّ التفتازاني على صاحب الكشف.....
٤٩٨.....	الحجّ جاني على التفتازاني في معنى الشيء.....
٥٠٤.....	كرم حول تفسير وإن كنتم في ريب.....
٥١٠.....	في معنى بمخرا.....
٥١٢.....	في معنى الأهار.....
٥١٥.....	وجه اندراج علم التفسير تحت الصناعة.....
٥٢١.....	في معنى أملاً.....
٥٣١.....	بيان وتقرير لقوله: مرتاضاً.....
٥٣٤.....	محاكمة بين مير سيد شريف والسراري في ما أفاده صاحب الكشف.....
٥٣٥.....	إيضاح في بيان تفاوت المفعول له والتميز.....
٥٣٦.....	تبين اختلاف في سببية الألف والتون لمنع الحرف.....
٥٣٩.....	منابع تحقيق.....

فهارس فني

٥٤٥.....	آيات.....
٥٥٢.....	روايات.....
٥٥٨.....	جهارده معصوم عليه السلام.....
٥٦٠.....	اشخاص.....
٥٧٨.....	كتابها.....
٥٩٣.....	مكانها.....
٦٠٠.....	فرق، اديان، مذاهب و طوائف.....

مقدمه

این سبزه‌نانه که در منظر و مرآی گرامیان و اندیشه‌وران است به مناسبت همایش بزرگداشت عالم بلند سیرات و حکیم سترگ، آخوند ملا اسماعیل خاتون آبادی (۱۰۳۱ - ۱۱۱۶ ق) صورت‌بندیات پذیرفته است. نیت شایسته و بایسته برگذاری چنین نکوداشت‌هایی به یقین یکی از اناناب این حرکت‌های شیعی در حوزه تفکر و اندیشه‌وری به حساب می‌آید.

امروز یکی از ضروری‌ترین فعالیت‌های علمی در حوزه تفکر اسلامی، تبیین و تحلیل اندیشه‌های عالمان و معلوم کردن وزن و وزانت هر دانشمند در ساحت علم اسلامی و شیعی است. به فرمایش امیر بیان علی (علیه السلام): «قیمة کبر مرء علمه و عقله»^۱، بنابراین سخن، انسان وزین و وزانت انسان به سنگینی علم اوست و لا یمیز این رو برای برآورده شدن این حاجت مهم تصحیح و تحقیق همه آثار یک عالم اجتناب‌ناپذیر است.

از جهتی دیگر تدوین منظومه‌های فکری دانشمندان با پشتوانه تحقیق و عرضه همه آثار علمی آنان بخش‌های اساسی آماده‌سازی چشم‌انداز تمدنی حوزه‌های فکری و فرهنگی سرزمین‌ها و شخصیت‌ها و سنجش حصه و مقدار تأثیرگذاری آنان در تمدن اسلامی است.

برگزاری این همایش‌های مبارک و شایسته پیش شرط فهم و دریافت منظومه فکری اندیشه‌وران عالم علم است و از این رهگذر می‌توان به سیر تفکر و تطور دانش‌ها و

۱-غرر الحکم و درر الکلم، ص ۸۱۰، حدیث ۱۸؛ روایت چنین است: «بنی عن قیمة کل امریء علمه و عقله».

مدارس علمی مناطق مختلف اندیشه‌ای و سرزمینی حکومت اسلامی در طی قرون و اعصار گذشته پی برد و بسترهای خلق نظرات خلف عالمان را با رصد چگونگی شکل‌گیری نظریه‌های علمی سلف صالح رهگیری و تبیین و تعیین کرد.

باید پذیرفت که سامان‌دهی این دست‌آوردها و مثنی‌ها و منشی‌ها از رسالت‌های مدارس و مراکز حوزوی و دانشگاهی است و سوگمندانه از آن غفلت گردیده و در نوسانات فقر و مکنت و حب و بغض‌ها و مهر و قهرها و فراز و فرودهای فرهنگی، اجتماعی و غیر آن به دست فراموشی سپرده شده است.

چنین است که از عالمان و صاحبان علم و دانایی تمجید و تکریمی نمی‌گردد و بر فضیلت‌ها و ارزانه‌ها و واقعی نهاده نمی‌شود.

حسب الحاح چنین است که روزگار غریبی بر صاحبان خرد و اندیشه می‌رود. امروزه که آفت برخی - اگر اغلب باشد - مراکز، مجموعه‌ها و اغلب رسانه‌ها هر چه هست سکه قلب تعریف و تمجید خدای تعالی و دیگر ستایی هنرپیشه‌ها و آوازه‌خوانان و موسیقی‌دانان و ورزشکاران است، تعریف و بزرگداشت عالمان فرزانه و بزرگان اندیشه امر مبارک و پر طراوتی است که جای حالی از غلب مردم روزگار با دریغ فراوان احساس نمی‌کنند.

سیطره خانمان برانداز فکر و فرهنگ غرب بر سبک زندگی جوامع انسانی و به خصوص کشورهای اسلامی تلاش‌های دینی و فرهنگی اصیل را تحت تأثیر قرار داده است.

در این برهه و چنین شرایطی، تجلیل از عالمان و فرهیختگان و متفکران، نور امیدی است که در دل آنان که عشقی از دین و ابتهاجی نسبت به پیشینه تمدن اسلامی دارند، ایجاد می‌کند. در اینجا به معرفی رساله‌های این دفتر می‌پردازیم.

در این مجال به معرفی رساله‌های این دفتر می‌پردازیم:

رساله اول تا چهارم: تفسیر سوره‌های جمعه، منافقون، تغابن و طلاق

مرحوم خاتون‌آبادی در سیر علمی و اخلاقی خویش، آثاری را در تفسیر به نگارش در آورده است که این چهار سوره که اغلب از تفسیر مجمع البیان و کشف زمخشری و تبیان و تفسیر کواشی گرفته شده در دست ماست.

و بیشتر به خلاصه ترجمه‌ای از چند تفسیر شیعه و سنی مانند است تا یک تفسیر مستقل نشانگر مسلک تفسیری او.

این تفسیر در نود و هفت صفحه به خط نویسنده در مجموعه ۳۴۵۳ در کتابخانه مجلس شورا موجود است.

لازم به ذکر است در این منابع تراجم و رجال، به تفسیری مفصل و کبیر در چهارده مجلد از علامه خاتون‌آبادی اشاره شده است که گویا نخستین مأخذ آن، گفته عالم و فقیه ارجمند حوزه اصفهان شیخ عبدالکریم گزی در تذکرة القبور است و سایر نویسندگان نیز از قول او نوشته‌اند، اما تاکنون جز تفسیر چند سوره تحقیق شده در این دفتر، رساله یا کتابی در تفسیر قرآن از خاتون‌آبادی ارائه نشده است. احتمال می‌رود آیت الله گزی نیز از دیگران شنید، و نقل کرده است؛ یا خود، چنین مجموعه‌ای را دیده، ولی اکنون اثری از آن نیست.^۱

رساله پنجم: تعلیقات

به عربی، دربردارنده بیست و هشت مبحث علمی با عنوان «تعلیقة» است. در آن به مباحث و مسائل فلسفی مختلفی در علوم و دانش‌های فقه، حدیث، کلام، فلسفه، ریاضی و طب پرداخته است، وی در مباحث فلسفی این رساله از استادش ملا رجبعلی

۱- فهرست نسخه‌های خطی مجلس شورای اسلامی، ج ۱۰/۳، ص ۱۳۲۹؛ تذکرة القبور، ص ۵۷؛ دانشمندان و بزرگان اصفهان، ج ۱، ص ۱۸۷؛ الذریعة، ج ۴، ص ۲۶۱.

تبریزی به احترام و تجلیل یاد کرده و در پاره‌ای موارد به مخالفت با آرای استاد خویش برخاسته و در مواردی نیز آرای او را پذیرفته است. این رساله نیز چون دیگر رسائل این دفتر بر اساس نسخه خط مؤلف در مجموعه شماره ۳۴۵۳ کتابخانه مجلس شورا تصحیح و تحقیق گردیده است.^۱

زحمت تحقیق و تصحیح این رساله را محقق ارجمند علی کرباسی‌زاده به انجام رساندند.

رسالة ششم: منهاج الیقین فی اصول الدین و معراج الاذهان الی درج العرفان

این اثر، عربی بنابر آنچه که مؤلف در مقدمه اثر ذکر کرده و در نیت داشته است و در ظاهر امر منقول به آرا نشده است، دارای یک مقدمه و پنج مقاله و یک خاتمه است. مقدمه در ضبط علم و تقسیم آن به سه علم: الهی و طبیعی و ریاضی، مقالات به ترتیب: ۱- در معرفت صانع، صفات او ۲- در معرفت فعل صانع ۳- در اثبات نبوت و نبی و معجزه ۴- در اثبات امامت ۵- در اثبات معاد جسمانی و روحانی و حال اشقیاء و سعداء، و خاتمه در مسائل گوناگون عقلی و تنبی و امور اعتقادی که باور به آنها واجب است و ذکر مذاهب و ملل.

مؤلف در آغاز رساله، به اختصار به سرگذشت و تحولات علمی و کسب کمالات نفسانی و فضایل اخلاقی و نگارش حواشی و تعلیقات بسیار بر کتاب علما و محققان در دانش‌ها و فنون گوناگون عقلی و نقلی، اشاره کرده و سپس از سفر حج خود در سال ۱۰۷۲ ق یاد کرده و اینکه در اوضاع آشفته حجاز و تشّت افکار و تفرّق مسلمین و کمی رجال و بی‌دانشی فقهایش، با یکی از دانشمندان حجاز به نام «قطب‌الدین

۱- فهرست نسخه‌های خطی مجلس شورای اسلامی، ج ۳/ ۱۰، ص ۱۳۲۵.

احمد بن تاج‌الدین موقت^۱ آشنا می‌شود. آنچه خاتون‌آبادی در ضمیر آن عالم سنی می‌یابد او را شیفته این عالم حجازی می‌نماید و او در وصف ایشان تمجید فراوان می‌کند که در رساله آمده است.^۲ دانشمند نامبرده از خاتون‌آبادی درخواست می‌کند تا اثری جامع در مبانی حقه شیعه دوازده امامی که مبتنی بر تمامی اصول دین و فروع آن و حاوی تمامی ابواب فقه باشد، بنویسد.

خاتون‌آبادی در خصوص فروع دین، کتاب «ارشاد الاذهان الی احکام الایمان» علامه حلی^۳ به او معرفی کرده است. اما چون آن کتاب، جامع و در بردارنده مباحث اصول دین و کلامی تشیع بوده است و هم چنین در میان آثار دانشمندان شیعه اثری مناسب در مبانی کلامی و اعتقادی نیافته است و آثار موجود یا زیاد از حد مفصل و یا بسیار مختصر بوده و یا در آنها، مباحث اضافی و زائد پرداخته شده، تصمیم به تألیف کتابی جامع در بیان اصول مذهب امامیه می‌گیرد، که مبتنی بر مسائل اعتقادی و به دور از حشو و زائد باشد و آن را «منهاج الیقین» می‌نامد.

اما چنین پیداست که نیت او نیز چون دانشمندان زیادی به بار ننشسته است و موفق به تکمیل اثر پالایش شده عاری از مباحث اضافه و زائد خریش نشده است! نسخه حاضر که دست نویس مؤلف نیز هست ناتمام است و حتی مباحث مقدمی نیز پایان نیافته است. این رساله در مجموعه شماره ۳۴۵۳ کتابخانه مجلس شورا که تماماً به خط مبارک ملا اسماعیل خاتون‌آبادی است موجود می‌باشد.^۴

رساله هفتم: انموذج العلوم

این رساله مجموعه‌ای در علوم عقلی با تأکید بر مباحث ریاضی و هندسه می‌باشد.

۱- رجوع شود به صفحه ۳۵۵.

۲- فهرست نسخه‌های خطی مجلس شورای اسلامی، ج ۳/ ۱۰، ص ۱۳۳۰.